

הערבים בפרוגנוזות של ברוכוב

מתתיהו מינץ

הכלכלית של המהגרים בכלל, ולהתחרות בשוק העבודה בפרט. את האיבה אפשר להעמיד על "חוק פסיכולוגי", כי "האהבה נוטה על נקלה לאינדיוידואליזאציה ואילו השנאה יש לה תמיד המגמה להכללה ולהתפשטות על כל הסוג או השבט, אשר לו שייך אוביקט השנאה". (כרך א', עמ' 132).

ואולם הפגם שמוקיע ברוכוב בטריטוריאליזם המופשט, אפשר לראותו גם בציונות המטפחת תכניות לגבי ארץ, שעל אף רצוננו "לדלל" אוכלוסיה דילול סטאטיסטי, איננה ריקה. ואף-על-פי-כן אין חשש שטענה זו יכולה לקום על האידיאל עצמו. שכן בהזדקקו לבחינת צדה המ-עשי והתועלת של ארץ-ישראל גורס ברוכוב כי זאת הארץ "אשר לא זרים יהיו שם לפרולטא-רים, אלא אנשים הקרובים לנו בדם וברוח" (הדגשת המעתיק). (כרך א' עמ' 146).

לשון אחר, זה יחודה של ארץ-ישראל, שאין הבדל גזעי בין העם היהודי ההוור לארצו לבין העם היושב בארץ. מובן שאין ברוכוב מסתפק בקביעה סתמית, אלא מרחיב פירוש הדברים כדרכו בפיסקה המבארת את פרגמטיותה של טריטוריה כל שהיא לצורך ההתישבות היהודית. הוא קובע קריטריון: 4:

"ההרכב הגזעי של האוכלוסיה המקומית והמבנה הפסיכי שלה צריכים להיות קרובים לשלנו עד כדי כך שבשיטת התישבות מתאימה ובהנהלה תכליתית של הארץ תוכל האוכלוסיה, בסגלה לה את תרבותנו הרוחנית, שלא להיבדל ממנו בשום דבר". (הדגשת המעתיק).

³ שם, שם. מהדורת כל הכתבים שומטת את המרכי-אות, שלביניהן הכניס ברוכוב את הלשונות "המו-רה" ו"התלמידים". מהדורת "עם עובד" מקפידה על המרכאות.

⁴ שם, פרט 4, עמ' 147. הנוסח הרוסי, "ייבריסקאיה ז'יון", מס' 9 לשנת 1905 עמ' 42.

דברי מבקש אני להעמיד לביקורת את הער-כתו של ברוכוב לגורם הערבי במסתו "לשאלת ציון וטריטוריה"¹, שהיא נסיונו הראשון בתצ-פית היסטורית בעת פולמוס אוגנדה מזה, וב-"הפלטפורמה שלנו"² מזה.

שאלת טיבם ואופים של אוכלוסי הארץ הע-סיקה את ברוכוב אגב ההתנצחות עם "חיפוש הארצות" הטריטוריאליסטי ותוך בדיקה סלקטי-בית של הטריטוריות במופשט. עוד בפתח הדיון ב"שאלת הטריטוריה למעשה" (כרך א' עמ' 199) גורס ברוכוב כי מחפשי המולדת לעם היהודי הסיחו דעתם מן האוכלוסיה היושבת בה, ומן ה-חילוק האפשרי בינה לבין היהודים. התעלמות זו שהשתיתוה, שלא בדיון, על "מושגיהם במטריא-ליום היסטורי מכלי שלישי, או אולי מכלי עש-רים" (שם עמ' 120), סייעה לדון לכשלון את כל האידיאולוגיה הטריטוריאליסטית. שכן הכרח הוא לשקול את בעית הגזע ועל-ידי העמדתה במי-שור "בנין-העל" אין לפטרה ולהעבירה מן העור-לם, יחד עם התמורה המתחוללת ב"בסיס". בע-שותם כך חוטאים "התלמידים" בתפיסה שטחית ומוטעית של משנת "המורה". לפי שאין לגלות על מפת העולם ארץ ריקה מבני אדם, והארצות אשר הפרוגרמות הטריטוריאליסטיות למיניהן מ-בקשות לתלות בהן תכניותיהן מיושבות הן ב-אוכלוסים נחשלים או מפותחים יותר, ואין מנוס מ"איבה גזעית" שתתלווה לתהליכי ההתערות

¹ במקורו יצא המאמר ב"ייבריסקאיה ז'יון" בשנת 1905, מס' 6, עמ' 79-110; מס' 7, עמ' 69-100; מס' 8, עמ' 41-73; מס' 9, עמ' 27-66; מס' 10, עמ' 32-49. בעברית נתפרסם לראשונה בכתבים נבחרים של ב. ברוכוב, כרך א' הוצאת עם-עובד, ת"א תש"ד, עמ' 17-147. נכלל בכרך א' של כתבי ברוכוב, תל-אביב 1955, עמ' 18-153.

² הנוסח הרוסי ראה אור ב"ייבריסקאיה ראבוצ'איה כרוניקא" וב"מולוט" מס' 2, בשנת 1906. אני מביא בעיקר את לשון המהדורה העברית, כרך א' של כתבי ברוכוב, ת"א 1955, (להלן כרך א') עמ' 193-310.

149). תודעה זו של יושבי הארץ על הצמידות בין חזון הממלכתיות היהודית לבין ארץ-ישראל, עור-שה את תהליך ההתערות לאפשרי, ואפילו להכרחי, אם כי אין להוציא מגדר האפשר חריגות וחיכוכים. שהרי אין לך השתלשלות כלשהי ללא ניגודים, ויהיו התנאים נוחים ביותר. האיבות הצפויות עלולות אולי להתפתח משיקולים של טובת-הנאה, על רקע גילויים של ניצול מעמדי במשקי היהודים. ואולם לא תהיה זו שגאת חינם, כלומר לא איבה בלתי תועלתית המולידה את האיבה המוכללת (הנגזרת מן ה"חוק הפסיכולוגי-גי") שביקש ברוכוב להחילה על כל פגישה בין היהודים לאוכלוסי הטריטוריות השונות, הבאות במנין התכניות הטריטוריאליסטיות.

ב"הפלטפורמה שלנו" זנח ברוכוב את שיטת ביסוס הפלשתניזם שהנחתה את הגיונו ב"לש-אלת ציון וטריטוריה". הזהות הגזעית שוב אינה מתנסחת כאן במפורש⁵. ברוכוב מבסס דבריו על מה שהעלה בהסתכלות (או אולי השתדל להעלות), שאוכלוסי הארץ לא יהיו מכשול על דרך התערותם של היהודים בארץ-ישראל אלא שהטעם שברקע, שבשפות הגזעית הכמוסה, מפנה עתה מקומו לרעיון חדשני. אדייק בלשונו: "עד עכשיו הושם לב אך מעט לעובדה שארץ-ישראל היא אכסניה בין-לאומית", כמוה כשווייץ, תימן וטיבט⁶ והוא מסביר ואומר, שההון הגדול מגלה רתיעה מפני ארצות שהן אכסניות בין-לאומיות. לעומת זה מסתגל אליהן יפה ההון הזעיר והבינוני. באכסניות כאלה יש לצריכה אופי קמ-

וכיצד יפה כוחם של הדברים האלה לגבי אוכלוסי ארץ ישראל? — מבאר ברוכוב:

"האוכלוסייה המקומית בארץ-ישראל קרובה ליהודים לפי ההרכב הגזעי יותר מכל עם אחר, אפילו מן העמים ה"שמיים". שכן: "יש להניח הנחה המתקבלת מאוד על הדעת, כי הפלחים בארץ ישראל הם צאצאים ישירים של שרידי הישוב החקלאי היהודי והכנעני, בצירוף תערובת קלה מאוד של דם ערבי. כי כידוע, הערבים, הכובשים הגויים, התערבו אך מעט מאוד בקרב המון העם בארצות הנכבשות על ידם, וביחוד שארץ ישראל נכבשה עוד בימי עומר. על כל פנים, כל הנוסעים התיירים מאשרים, כי פרט לציבור הערבי אי אפשר להבחין בין סבל ספרדי לבין פועל פשוט ופלה, בשום דבר". (ועוד אומר ברוכוב) כי "דמיון חיצוני כזה חשוב בשבילנו הרבה יותר מכל מיני סימנים קראניומטריים ושאר סימנים אנתרופולוגיים-מדעיים, כי ההבדל במראה החיצוני הוא התנאי היחיד לאפשרותן של כל מיני 'שנאה', בין הדין והדין הגולה לבין הפלחים הארץ-ישראליים אינו ניכר יותר מאשר ההבדל בין יהודים אשכנזים לספרדים. בני המקום בא"י, שההדיוטות קוראים להם 'ערבים' או גם 'תורכים', אין להם בעצם עם הערבים והתורכים ולא כלום, ויחסי אל אלה ואלה הוא קר ואפילו עוין. הם מתבוללים ברצון בכל תרבות גבוהה ובקרבת המושבות היהודיות הם מסגלים להם את התרבות העברית, שולחים את בניהם לבתי הספר העבריים, והם לומדים לדבר שם עברית רהוטה לא גרועה משל ילדי היהודים". (כרך א' עמ' 148, בתיקונים).

הכינוי "ערבים" (או "תורכים") אינו אלא שימוש-לשון נבער מדעת, שכן הללו הם בעצם צאצאי תושביה היהודים והכנענים של הארץ בימי קדם, וממילא קרובים הם אל היהודים. שותפות המוצא הגזעי תקל את מיוזגם של שני היסודות, למרות ההבדל שנתהווה באורח-החיים. אדרבה, היהודים החוזרים לארצם יביאו או תרבות גבוהה, אוכלוסי הארץ יפגשו בשקיקה, שהרי כונסים הם בתודעתם הרבה מוטיבים מסורתיים הנוטעים בהם הכרה כי הארץ היא "ארד יהודי", ועתידים היהודים לחזור אליה ולכונן בה את חייהם הממלכתיים (כרך א' עמ')

⁵ אולם הערה שמתחת לקו בעמ' 290 אפשר שהיא מחזירה אותנו לדפוס השיבה זה. שכן מעיר ברוכוב: "פרט ללשון ולדת אין כל דבר משותף לפלחי א"י ולערבים, ולא עוד אלא שניכרת גם איבה גלויה בין הפלחים לבין הערבים". ומדוע? משום ששיתוף של לשון ודת מצוי בין עמים שונים, ואין בכך כדי לעשותם אומה. כלומר יש עוד יסוד (או יסודות) החוצץ בין תושבי הארץ לסביבתם הערבית.

⁶ הפלטפורמה שלנו, כתבים כרך א' כנ"ל, עמ' 280. הזכרת תימן בהקשר זה היא מוזרה, שכן לאחר עמודים אחדים (290) מדבר ברוכוב במפורש על התהוותה של תנועה לאומית בתימן.

בארץ. ילידי פלשתינה יתבוללו מבחינה כלכלית ותרבותית במי שיכניס סדר בארץ, במי שיטול עליו את פיתוח כוחות הייצור של פלשתינא". (שם, שם). לפיכך "העולים היהודיים הם שיטלו את פיתוח כוחות הייצור של פלשתינה עליהם והאוכ-לוסיה המקומית של פלשתינה תתבולל בקרב הימים, התבוללות כלכלית ותרבותית, ביהודים". (ה) פלטפורמה שלנו, עמ' 283).⁷

הנה כי כן, הפלטפורמה נסמכת אף היא על פרוגנוזה של השתלבות שלוח, פחות או יותר, של אוכלוסי הארץ ביהודים הבאים להתישב בקרבם. ברם, טעם הדבר שוב אינו נעוץ במפורש בתכונה גזעית טמירה המחייבת פתיחות לקראת המהגר היהודי, אלא בתכונות שהבשילו עקב כמה וכמה גורמים, שאינם מניחים לשוב האוטו-טוריני להתגבש כיחידה לאומית. במסגרת שתי הת-אוריות נמנע ברוכב מהגדיר את תושבי הארץ הגדרה אֶתנית. ב"לשאלת ציון וטריטוריה" מתב-אר הדבר מאלי, שהרי אוכלוסי הארץ קרובים קרבה גזעית ליהודים ורק הדיוטות מכנים אותם "ערבים" או "תורכים". אולם ב"פלטפורמה" הוא נוקט בעקיבות לשון "הפלחים". (הפלטפורמה שלנו, עמ' 282, 285 וההערה בעמ' 290). ב"ל-שאלת ציון וטריטוריה" צופה ברוכב כי שיבת עם ישראל למולדתו, עם שהיא באה לתקן את העיוות שבקיום היהודי, עתידה לחלץ את תושבי הארץ ממצוקתם האוביקטיבית ולהעלות מן ה-בלתי-מודע את דמותם הלאומית האמיתית, בעוד שב"פלטפורמה" נמנע ברוכב מהסתמך על צב-יונה הגזעית-לאומי של האוכלוסייה, אך הוא מת-זיק בייחודה כפועל-יוצא של תכונות הסביבה.

ב

עד כאן נדרשנו לשוני שבהגדרת מהותה של אוכלוסיית הארץ. מאליה מסתברת האחידות ה-

עוני. "הצרכנים הם אנשים הנבדלים מאוד בטע-מם, בהרגליהם ובצרכיהם", וזה נוגד את טבע התפתחותו של ההון הגדול (כרך א', עמ' 280 א'). ולפיכך אפיני הדבר לשווייץ, שהיא הארץ ה-מובהקת של חיים זעיר-בורגניים. אמנם פלש-תינה עדיין אינה חופפת מדגם זה של משק, אך ככל שהתפתחות הרכושנית תשעבד יותר את ארצות החוף הדרומי-מזרחי של הים התי-כון, ילכו ויתבלטו יותר הקווים הזעיר-בורגניים של חיי המשק של האוכלוסייה בא"י.

תכונה אחרת הטבעה באוכלוסי אכסניה בין-לאומית היא "תרבותיות גבוהה בהעדר תרבות" (שם, עמ' 128). פרדוקס זה תולה ברוכב בכני-סתם הרצופה של אגשים הבאים מסביבות תר-בותיות שונות וקונים כאן סחורות ושירותים. ולפי שזרם בלתי-פוסק זה קובע את רווחתה של הארץ, אין הבאים חשובים כ"זרים", אלא כאור-חים רצויים שילידי הארץ ששים להסתגל אלי-הם, ולכן ריבוי הלשונות וידעת הנימוסים השו-נים משווים לארץ מצד אחד דיוקן של תרבותיות גבוהה, ומצד אחר מסב אותו תהליך עצמו העדר דבקות בדפוסים המביאים להתהוותה של מסגרת תרבותית עצמאית, שאילו נתגבשה היתה חוצ-צת בין יושבי הארץ לבין האורחים שהם מקור פרנסתם. "אין בו בליד הארץ הרגש של בדילות לאומית. אין הוא יודע לא את הלאומיות ולא את השוביניזם. אפילו לקנאות דתית אין אצלו מקום, כיון שפלשתינה היא גם אכסניה בין-דתית". (שם עמ' 282) ילידי הארץ נטולים דפוס כלכלי ותרבותי עצמאי. הם אינם, ולא יהיו, אומה. הם סופגים בנקל כל טיפוס תרבותי הגבוה משלהם, והמובא אליהם מבחוץ. "אין בכוחם להתלכד לפעולת התנגדות מאורגנת להשפעות היצוניות, אין הם מוכשרים להתחרות לאומית, והתחרותם יש לה אופי אינדיוידואלי, פארטיזאני". הם לומ-דים ברצון בבתי הספר של המיסיונים השונים ומסתגלים לשפתם. "הפלחים היושבים בסביבי המושבות העבריות שולחים ילדיהם לבתי הספר שלהם". והמסקנה: הם "יסגלו להם אותו טיפוס כלכלי ותרבותי, אשר יתפוס עמדה משקית שלטת

⁷ שם, עמ' 282. את הרעיון הזה מחריף חשין במא-מרו: "צו דער פראגע וועגן קלאסן-קאמפף אין פאלעסטינא" פארווערטס, מס' 1, וילנא, מאי 1907.

טאריח, תפתח פתח להפיכת הציונות לתנועת המונים סטיכית.

האספקט השני, הנובע מן הראשון, שהנחת היסודות למפעל הציוני אינה קשורה קשר הדוק לשאלת הפרוליטאריזציה. לא שברוכוב סבור כי בשלב התראפבטי לא תיתכן פרודוקטיביזציה, שהרי משימותיה של התנועה התראפבטית אינן רחוקות מן הצורך לכבוש מקומות עבודה לעם היהודי בארץ. אלא שבמקרה דגן לפנינו חוית עבודה עברית ולא חוית פרוליטריון יהודי על כל הכרוך בה מן הבחינה המעמדית. החלוצים שייכבושו יכבשו מקומות עבודה, אך לא כמקובל לגבי מבקשי עבודה מקרב עמים אחרים, שלעומתם נדונים היהודים לנחיתות ממושכת. החלוצים האידיאליסטים יאחזו בארץ כשהם מורגנים בקבוצות קואופרטיביות, יהנו מסיוע של מוסדות התנועה הציונית, בשיכון, חדרי אוכל ובתי תרבות. הם יקימו אורח חיים שתופי, אשר יקל על קיומם, ובמרוצת הזמן יכו שורש בכפרים יהודיים חדשים.⁹

ברוכוב יודע שהטריטוריות, וארץ ישראל בכ"ל זה, מיועדות בעתיד רק לאוכלוסיה היוצרת נכסים, שמתוכה נוצר הפרוליטריון החרשתי ו"החקלאי. ולפיכך אוגנדה איננה שייכת לאנגליה, "אלא לאוכלוסיה הכושית, היציבה למדי, עד כי שום מתישבים לא ימצא בהם הכוח להשמדה". וכך גם ארץ ישראל. אין היא שייכת לתורכיה, אלא לאוכלוסיה העובדת של הארץ. אולם, מטעם עים ברוכוב, "אין אנו חוששים לכניסת מהגרים

פונקציונאלית שבהגדרות השונות. שכן שתיהן מסייעות להסיר מלפני המהגר היהודי את אבן הגג שבהתנגשות אפשרית עם אוכלוסי המקום שברוכוב כה חשש לה, והרבה על כן להבליטה בבקרתו את הטריטוריאליזם. ברם ההתבוננות באחידות מצדה הפונקציונאלי, איננה משחררת אותנו מן הצורך לחזור ולבחון מה הביא את ברוכוב שנסתלק מן הטיעון הגזעי (או שחדל להטעין) ועבר לתפיסה אחרת העוקפת את עניין הקרבה הגזעית. כלום מצא ברוכוב שהערכתו הראשונה בטעות יסודה, ולפיכך חתר לפשר אחר, ובלבד שלא יפגע הצד הפונקציונאלי?

עלי להודות שלא נתקלתי בכתבי ברוכוב שחברו במשך השנה המפרידה בין שתי היצירות, או בדברים שנרשמו מפיו, בהסבר הנוגע ישר לתחום התענינותו.⁸ אפשר שברוכוב נסתלק מן הסימן הגזעי שנתן בתושבי הארץ בלי שטרח לעלות הסברים, ואפשר שבחדשים הראשונים של שנת 1906 נראה לו שאין כוחו של סימן זה יפה על רקע השקפתו. לפי שעה, בשלב זה של עיוןנו, נראה שיש טעם לשקול את התמורה בקשר לפרוגנוזה המקיפה של הדינאמיקה היהודית, הנחשפת בשתי היצירות.

שנים הם האספקטים הבולטים בפרוגנוזה של הגשמת הציונות, כפי שנצטירה לברוכוב במסה הראשונה, אחד הוא הפוסטולאט שהפתרון למשימותיה המעשיות של הציונות אינו בדינאמיקה של ההגירה היהודית. תנועת הגירה סטיכית לארץ-ישראל לא תתואר בניסיונות הקונקרטיים של הארץ. המוצא למצוקות ההגשמה שבהן מתחבטת ההסתדרות הציונית הוא לדעת ברוכוב, בהתארגנות של יסודות אידיאליסטיים-חלוציים, קרי בלשונו בתנועה תראפבטיית, אשר תעמיס על עצמה את כל הנטל של ההאחזות בארץ ותסלול על ידי קרבנה החמרי את הדרך לעליה גדולה. או כטענתו, התנועה התראפבטית, שהיא מטבע מהותה תנועה וולונטרית

⁹ רעיון הארטל העולמי של הפועלים היהודיים הועלה על-ידי אוסישקין במאמרו "הפרוגרמה שלנו", עיין "ייברייסקאיה ז'יון 1904, חוב' דצמבר. הוא הטעין את חשיבות הארטלים ככלי לכיבוש העבודה ליהודים במושבות העבריות, תוך טענה מפורשת כי אחרת יהיו הערבים העובדים היחידים. אף ברוכוב לא ראה בזה טעם לפגם, אלא שמכלל טיעונו במסה "לשאלת ציון וטריטוריה" יוצא שעל התנועה התראפבטית להבטיח קודם כל את יכלתו של המושק היהודי לעמוד בהתחרות שבשוק הסחורות העולמי, כלומר להקל על היהודים בכלל להאחז בארץ ולבנות בה תעשייה, שבכוחה למשוך עליה גדולה. ואילו שאלת הפרוליטאריזציה היא שאלה משנית ואין עמה סכנה, וע"כ להלן.

⁸ בפרק הזמן הנדון כתב ברוכוב את "המומנטים המעדיים של השאלה הלאומית".

לפיכך תולה עצמו בפרוגנוזה שהיהודים ירכיבו על הארץ משק קאפיטליסטי, והניגודים שמעוררת הפרוליטאריאזאציה אפשר יהיה ליטול עוקצם על-ידי הטמעת האוכלוסיה. יעודה של התנועה התרפרטית במכלל פרוגנוסטי זה הוא לבסס את מפעלי המשק היהודי הראשונים שאין בוכחם לעמוד בשלב הפותח במאמ העבודה והביסוס, ולסלול בזה את הדרך לפרודוקטיביזאציה יהודית המפלסת דרך לפרוליטאריאזאציה. וכך נמצאת התישבות היהודית פותרת לא רק את בעית מצו-קתם של יהודי העולם אלא אף את זו של תושבי הארץ, על ידי שהיא קולטת ומטמיעה אותם ב-תוך דפוסי תרבות וציוליוזאציה גבוהים יותר, ו-מקנה להם, בדיעבד, רמת חיים משופרת. עד כאן המסה "לשאלת ציון וטריטוריה".

ב"הפלטפורמה שלנו" נטש ברוכוב כידוע את הפלשתניזם הפראקטי וניסח את מה שכונה כפ-לשתיניזם פרוגנוסטי. משיכתם של היהודים ל-א"י שוב אינה נגזרת משיקולי יתרון פראגמאטי. כורח הויקה לארץ שוב אינו נעוץ בסגולותיה בלבד, והבעיה שוב אינה בתחום השיקול הראצ-יונלי, התועלתית גרידא. אחיזת העם בארצו תהא פועל-יוצא של תהליך דינאמי, של הסתגלות ה-יהודים לארצות מושבם ההדשות.

ואכן אם בתקופת פולמוס אוגנדה ראה ברוכוב את הדינאמיקה של ההגירה היהודית כבזבוז כו-חות, כביטוי לתעיה ההולכת ומחמירה את עצמת הפרובלמטיקה היהודית על ידי שהיא מפזרת אותה על פני רחבי תבל, הרי עתה, כעבור שנה, הוא משליך יתרון דווקא על הדינאמיקה היהודית. ואף זו: אם במסתו "לשאלת ציון וטריטוריה" משוקעת האיפרוליטאריאזאציה כיסוד שבמושכל ראשון, הגה ה"פלטפורמה" תולה את הפרוגנוזה של הריבונות היהודית בגילויי הפרוליטאריאזאציה המצויים. ודאי, לא היה כאן מיפנה להשקפה מגו-גדת לחלוטין. הוא פיתח דימוי סלקטיבי, כלו-מר הבחנה בין פרוליטאריאזאציה בענפי הייצור המייצרים אמצעי ייצור לבין פרוליטאריאזאציה בענפים המייצרים אמצעי צריכה. לדידו היה-דים המתרוששים ויורדים למדרגת פרוליטאריון,

זרים ולהתנחלות זרה, אין אנו יראים מפני כבוש זר" (לשאלת ציון וטריטוריה, עמ' 145). החשש העיקרי הוא מפני הפרוליטאריאזאציה של תושבי המקום ולכן:

"כל מי שרואה עצמו ידיד נאמן לעם היהודי חייב להשיב על השאלה: "איזהו המקום ששם יוכלו היהודים להגיע לפרוליטאריאזאציה נורמאלית? ומ-כיון שהאוכלוסיה המקומית, באשר היא כפרית, תוכל תמיד להתחרות בהצלחה בשוק העבודה אתנו, יושבי ערים, ונוסף לזה גם תשושים ומורדפים - הרי אנו חייבים להעלות עוד שאלה אחרת: היכן היא הארץ, אשר לא זו בלבד שלא נחשוש שם מפני כניסת מהגרים זרים וקאפיטליזאציה זרה, כשם שאין אנו חוששים לכך בדרך כלל בשאר ארצות, אלא נוכל גם לא לחשוש במיוחד לפרולי-טאריאזאציה זרה? כלומר היכן היא הארץ אשר לא זרים יהיו שם לפרוליטארים, אלא אנשם הקרו-בים לנו בדם וברוח? (הטעמה שלי). לבסוף, כיון שהפרוליטריון בכל ארץ וארץ יבוא, בעיקר, מקרב האוכלוסיה החקלאית המקומית, ננסח את השאלה ניסוח אחר: היכן עשויה האוכלוסיה החק-לאית המקומית להיות קרובה לנו בדם ולהיעשות קרובה לנו ברוח? ותשובתנו לשאלה זו היא: לא ב"טריטוריה" אלא בארץ ישראל בלבד...". (שם, עמ' 146).

כאן דומה מתקרבים אנו אל עיקר הגיונו של ברוכוב, והא הקשר ההדוק בין קרבת הגזע לסב-כי הפרוליטאריאזאציה היהודית. והלמד מזה: שא-לת הפרוליטאריאזאציה בא"י תיעקף ותתפוגג מא-ליה, לפי שאין לנו התנגדות כי תושבי הארץ יתגבשו ברבות הימים כפרוליטריון יהודי לכל דבר, ואלו היהודים שיבקשו לעלות לארץ יתיצבו בשוק העבודה ויאבקו בו על זכותם לע-בודה. ברי לברוכוב כי המשאבים התעשיינים שיתפתחו בארץ יספיקו גם לחלק מן האוכלוסיה המקומית שיבקש לעבור לשורות הפרוליטריון ו-גם להמוני היהודים שיבואו. ועוד: כל זה יתרחש בצורה שלא תגרום חיכוכים יתרים. מכל מקום לא חיכוכים אשר יחרגו מכלל התחרות רגילה ואשר ילבשו צביון של שנאת חינם גזעית.

הפלשתניזם הפראקטי, אליבא דברוכוב, נמצא

בגולה ופרוליטארים יהגרי לארץ. הם עלולים להתנגש באוכלוסייה המקומית, אלא שזו לא תהיה חזקה דיה להדוף אותם ועל כן לא תתחולל תחרות לאומית הרסנית, אשר בה היו (המהגרים היהודים) נתקלים בכל מקום עד עכשיו. כפי שראינו, אין האוכלוסייה המקומית בארץ יכולה להדוף את חוראת היהודים בהתנגדות מאורגנת, וגם אינה זקוקה לכך" (שם עמ' 284). שכן העולים היהודים יביאו לפיתוח של הארץ וישיבה יתבוללו בקרבם. "הפליחים... יתמזגו עם הטיפוס הטרבנטי והכלכלי היהודי, ומשום כך אין בפנינו כל חשש של תחרות לאומית מצדם." (הדגשת המעתיק), שם עמ' 285.

אוכלוסים אלו לא יוכלו לפתח שום "פוביות", שום שנאות-חינם, לפי שה"פוביות" הן תכונות של החוק. ועל כן יבקשו הפליחים להסתגל, וככל שימהרו להסתגל, כן יפוגו החיכוך והקושי.

הנה כי כן נמצא הפלשתיניזם הפרוגנוסטי משולב באורח הדוק בתהליך הפרוליטאריזאציה היהודית. ברם התבוננות בתהליך זה איננה יכולה לעקוף את שאלת ההתחרות בתושבי הארץ. אם ב"לשאלת ציון וטריטוריה" סוכלה הסכנה, משום שברוכוב ביקש להשתכנע כי אין לחזות האחזות "פרוליטארית" יהודית בארץ מיד, והניח זמן די והותר לתהליך הפרוליטאריזאציה המונית של אוכלוסי הארץ במשק היהודי וכיהודים, הרי ב"הפלטפורמה" בטלה תחזית זו. הפרוליטאריזאציה של היהודים נעשתה דווקא, ומכאן ההיסק בדבר החיכוך וההתעצמות. ברם, משום טיבה של האוכלוסייה ב"אכסניה בין-לאומית", נחרץ גורל ההתנגשות מראש, לטובת היהודים.

התוצאה איננה משתנה. בשתי הפרוגנוזות כאחת תתערה האוכלוסייה בקרב התרבות והציוניזאציה שהובאו על ידי המהגרים היהודים ותיטמע בתוכם עד לידי חברה לאומית יהודית אחת.

נקלטים בענפים אחרונים, דווקא. אגב כך נדחקים הם לתוך סתירות ופרדוקסים של בסיס אסטרטגי לקוי ומלחמת מעמדות צמוקת-אפשרות יות¹⁰.

ההתבוננות בשתי התמורות במחשבתו של ברוכוב נותנת לנו את ביסוס הפלשתיניזם הפרוגנוסטי. שכן תחילה, טוען ברוכוב, פונה ההגירה לארצות המזמנות למהגרים אפשרויות קליטה ופרנסה עדיפות מאשר בארצות מוצאם. לפי ש"מבין שתי ארצות המתאימות לקליטה (של אינו זקבוצת מהגרים) נמצאת בקו ההתנגדות הפחותה ביותר (לגבי קבוצה זו), אותה ארץ ששם ניותר (לקבוצה זאת) להגיע לרמה כלכלית גבוהה יותר" (הפלט': עמ' 274). וכיון שארצות אלה מטבע התפתחותן הכלכלית הולכות ונסגרות, והיהודים שנאחזו שם ידחקו על-ידי ההתחרות בשוק העבודה, יאלצו המהגרים לפנות לארצות הקליטה השרויות בשלבי ציוויליזאציה נמוכים יותר, ובתוכן ארץ-ישראל. ועוד: ההגירה היהודית מקיפה מצד אחד יסודות של הון זעיר ובינוני, ומצד אחר את הפועלים היהודיים שהועסקו על ידי ההון הזה ועל-כרחם נגררים אחריו בנידודו. ולפיכך הנדידה היהודית נראית כפיוור וריכוז כאחד. במכלול דיאלקטי זה נעוצים כאחת הסכנה הגדולה והסיכוי הגדול.

לנוכח המיפנה הצפוי איפוא בדינאמיקה של ההגירה הכללית, היינו הנהיה לארצות דלילות פיתוח, תיאלץ ההגירה היהודית לכוון צעדיה גם לארץ ישראל, שתימצא כשרה להגירה היהודית בזכות אופיה כאכסניה בין-לאומית, וכן בשל האכסלוסיביות של משק הסחורות הזעיר והתואם את צביונה החברתי של ההגירה היהודית. כללו של דבר, יש פרוליטאריזאציה יהודית

¹⁰ דבקתו של ברוכוב בתפיסה של אי-פרוליטאריזאציה עולה היטב מתוך מאמרו "לשאלת ציון וטריטוריה" עמ' 41 ואילך. הסימנים לנסיגה מן התיאוריה באים לראשונה בויכוח שניהלו נגד סולפנר בבאזל בעת הקונגרס הציוני השביעי, ראה: "כרוניקה ייבריסקי ז'יוני" 1905, מס' 32, 33. פרופ' בן-ציון דינור העירני על העובדה ש"פלשתינץ" הניזכר בויכוח אינו אלא ברוכוב.

כטריטוריאליזם, לא תואר ללא מאבק חמור, ללא מעשי אכזריות ועוול, ללא סבל לזכאים ולחייבים. מהפיכות כאלה נכתבות לא בדיו ולא במלל נאה ערב לאוזן. הן נכתבות בזיעה, בדמעות ובדם" (הדגשת המעתיק).

והמנסה שלא לראות זאת אינו אלא אוטופיסט. אכן גם במסה "לשאלת ציון וטריטוריה" לא השתמט ברוכב מן הצורך להודות שתתחוללנה, פה ושם, התנגשויות על מקום עבודה בין יהודים לזולתם מקרב תושבי הארץ. אולם הקו המכריע היה בעיניו השתלבות הרמונית הגזורה מן הכורח הגזעי. אך בבואו לתחם את הסוגיה ב"הפלטפורמה" הוא מוסיף על הפרוגנוזה שלו את חומרתו של תהליך ההתלכדות החברתית ואיננו מתעלה מאפשרויות של התפתחות העלו-לות להעמידנו בפני דילמות מוסריות.

ההנחה שאין פתרונות מוסריים לשאלות שהן ממהותן עמוסות אכזריות, טבועה עמוק בכל מערכת הסתכלויותיו של ברוכב בשאלות חברה. היא נגזרת מקטגורית הברירה, שברוכב סיגל לעצמו מהגותו של בוגדנוב¹¹. תושבי הארץ, כמו היהודים בארצות פוזרתם, הם קרבן לחולשתם הבסיסית בתהליך הברירה הכפוי עליהם. היהודים בשל האכסטריטוריאליזם שלהם, ואילו תושבי הארץ בשל היותם סמוכים על שולחנה של אכסניה בין-לאומית. כורח הטמיעה הוא פרי הפגיה הגורלית שבין העם היהודי המיטלטל על-פי הדינאמיקה של חייו בגולה לבין אוכלוסי פלשה-תינה שהם ערב-רב מטבעם ואין הם מסוגלים לגבור על האמורפיות שלהם משום היות מולדתם אכסניה בין-לאומית¹².

¹¹ קטגורית הברירה (ולא דוקא הברירה הטבעית) באה להגדיר את מקומו של "הפרט" במכלול "הסביבה". כל ברירה, בין היא פסיכית ובין היא חברתית, עשויה להיות חיובית או שלילית, וזו האחרונה עמוסה גילויים אנטגוניסטיים.

¹² אם א"י היא בגדר אכסניה בין-לאומית השוללת מיושביה את אפשרות ההתגבשות הלאומית, כלום לא יחול הדבר גם על היהודים? ההורים כאלה הרהר ברוכב מאוחר יותר ורשםם ב"הגיגים" חטיבה שניה, השייכים לשנים 1907-1910. עייז 1672. 1493. "ההגיגים" שמורים בארכיון העבודה בתל-אביב.

דה, אלא בעוד שבראשונה יתרחש הדבר בשופי משום ההרמוניה הגזעית הקבועה מלכתחילה. הרי בשניה נעשית ההתנגשות בלתי נמנעת, אלא אסור לה שתביא לתבוסת היהודים. פתרון כזה נראה מעוגן היטב בהגדרת הארץ כאכסניה בין-לאומית.

סיכומו של דבר, עם המעבר לפלשתיניזם פרו-נוסטי, המתיסד על ראית הדינאמיקה של ההגירה היהודית וגלגולי הפרוליטאריאזציה היהודית וחירתה לגיבושו של בסיס אסטרטגי נורמאלי למלחמת מעמדות יעילה, סברה שלא היה ברוכב נוטה לטפח את ההשקפה על קירבתם הנזעית של אוכלוסי הארץ ליהודים. כלומר, השינוי בתפיסת שאלת הערבים אפשר שיתמצה כפונקציה של התהלפות התיאוריות שנקט ברוכב להגדרת הפרוגנוזה הציונית שלו.

ומענין לענין באותו ענין.

כיצד שקל ברוכב את פרטי התהליך במישור המגע-חיכוך-טמיעה של היהודים ואוכלוסי הארץ? (הפלט', עמ' 287).

"הליכוד הלאומי של העליה היהודית יכשיר את הקרקע להתהוות ישוב עצמאי מבחינה כלכלית, אשר יבליע בתוכו (הדגשת המעתיק) את האוכלוסיה המקומית ולא יניח מקום בא"י להתפצלות מוחלטת של לאומים. ותהליך זה של הסתפחות הפלחים אל הטיפוס הכלכלי והתרבותי היהודי לא יעבור בפשטות יתירה ללא חייכוכים וסיבוכים. אותם חלקים באוכלוסיה היושבים הרחק ממקומות שהם מרכזי תיירות בינלאומית בא"י, וכן גם אותם שכבר ניתנו לאיזו השפעה תרבותית אחרת יגלו התנגדות מסוימת ואולי גם התנגדות ממושכת להשפעות היהודיות. אולם מיעוטם היחסי והנחשלות התרבותית של יסודות כאלה מצמצמים מאוד את שיעורי הסכנה הנשקפת למהלך הנורמאלי של הקאפיטאליזציה והדימוקראטיזציה של א"י. בסופו של דבר יהוו בא"י רוב לאומי (של יהודים ופלחים שיתבוללו) ומיעוטים לאומיים לא ניכרים. היחסים בין אלה לאלה יוסדרו באורח דימוקראטי על פי היסודות של אבטנומיה לאומית-מדינית. מובן מאלי ש"הסדרה כזאת תבוא רק כתוצאה של קונפליקטים ממושכים".

"הפיכה שרשית ועמוקה כל כך בחיי היהודים,

אפשר לקורא בו להמלט מן ההכרה שהוא מענה על אתגרים שצדם המעשי נעוץ בפרוגנוזות ה- ברוכוביסטיות בשאלת היהודים והציונות, ואף נדמה שבעקפיין הוא מגיב על סוגיות ערביות. שנים הם העניינים שדינו בהם מחזק את הרושם כי הם משמשים כגשר בין שתי הפרוגנוזות לגבי גורל אוכלוסית הארץ: א. השינוי בתפיסת הגזע; ב. התהוותן של אומות.

אשר לתפיסת הגזע, נחזור ונעמוד על טיבה של תפיסה זו, כפי שהיא מתפרשת ב"לשאלת ציון וטריטוריה". בנוגע לאוכלוסי הארץ — כי רק בהקשר זה חושף ברוכוב אספקטים אחדים מתוך גישתו הכללית — מטעים הוא כי הגזע הוא בגדר שלימות תרמונית המניחה לחלקים לחזור ולהת- לכד לאחר שנפרדו בגזרת הזמן. השלימות אי- גנה עשויה להטמיע בתוכה יסודות זרים. ול- פיכך פתיחותם של אוכלוסי הארץ לקראת הי- הודים הבאים לארץ נגזרת מתוך היותם צאצאי התושבים היהודים הקדמונים. מכאן שהאחדות היא א-היסטורית. היא יכולה שלא להתקיים ב- אורח ממשי, אבל אין היא מאבדת את קיומיתה הפוטנציאלית. האומות כולן הן איפוא בהכרח, במדה זו או אחרת, התגלמות של יסודות גזעיים. אף שברוכוב נמנע מלזהות את היסוד הגזעי ה- אורגני עם התגלמותה של האומה, הרי מכלל הטיעון שלו מסתבר כי האומה אינה יכולה להת- גבש ללא היסוד הזה.

במחקרו על "המומנטים המעמדיים של השאלה הלאומית" סוטה ברוכוב לחלוטין מן הזיהוי הזה. אך מן הראוי שנקפיד יותר ונעיין בפרטים לשם זהירות. מיד בפתיחה, כשהוא נזקק למשפט ה- בסיסי של מארכס בחיבורו "לבקורת הכלכלה ה- מדינית", הוא מוסיף ומבאר: ¹⁶ "אולם יצירה זו

¹⁵ י. ליובארסקי, דווא סוציאלינג' טיפא, הוצ' אוברא- זואניא 8-1905, ע' 40-69.

¹⁶ המומנטים המעמדיים של השאלה הלאומית, כתבי ברוכוב א', כנ"ל, עמ' 154. יש לתמוה, מדוע רא- תה מערכת הכתבים צורך, שלא להביא את שם המאמר כבמקור, אף שתורה ותרגמה אותו על פיו. השם, "מלחמת המעמדות והשאלה הלאומית", הוא מן הפגימות שפגמו מעבדים שונים במאמרו של ברוכוב.

ג

אף שלא מצאנו הסבר ישיר מפני ברוכוב בנוגע לתמורה שבראית האספקט הערבי, ובי- קשנו לתרץ את הדבר כפונקציה של השתנות ה- פרוגנוזה, אין אנו פטורים מלהידרש להתבוננות בהשתלשלותו הרעיונית של ברוכוב, לאור הי- בורו שנתחבר במחצית השניה של 1905. הכוונ- נה ל"מומנטים מעמדיים של השאלה הלאומית" ¹⁸. והסוגיה עומדת כך: כלום קיים רקע עיוני למע- בר מראייה האינטגרציה כדומינאנטה מרבית ושלוח מעיסרה לראיית האינטגרציה כדבר ש- לא יושג בלי אלימות, או בלשונו — "בוזיעה, ב- דמעות ובדם".

במרוצת השנה שהפרידה בין גיבושן של שתי הפרוגנוזות, שהה ברוכוב בחוץ-לארץ, הסתכל מקרוב בחייה של שווייץ, תר אותה לארכה ולרח- בה, והפיק מרשמיו אלה את מסקנותיו לגבי ארץ- ישראל. ואפשר שלקחיו השוויצאריים שימשו דחיפה לחקירות בענייני קולוניאציה בכלל ושל ארץ-ישראל בפרט ¹⁴. כשעבר לברלין (שהה שם מסוף אוגוסט ועד סוף ספטמבר 1905) החליט להגיב על מסתו של י. ליובארסקי ¹⁶ וכתב את ה"מומנטים המעמדיים של השאלה הלאומית". עם שהחיבור מופיע כדיון בשאלה כללית, אי

¹⁸ החיבור אי אפשר היה לו שייכתב לפני אוגוסט 1905, שכן הוא מגיב על מאמר ליובארסקי שראה אור באוגוסט 1905. מכאן שקרוב לשער כי נתחבר בעת שהותו של ברוכוב בברלין. הופיע לראשונה בחוברת דצמבר 1905 של "ייברייסקאיא ז'יון". ל- צורך תעמולה, עובדה החוברת אחר-כך, ופרטים שונים שונו בה, עד שניטל ממנה טעמה הראשוני. ¹⁴ מיד לאחר הקונגרס הציוני השביעי עשה ברוכוב שבועות אחדים בשווייץ, שהה לפחות שבוע ימים בלוגאנו בחברת משפחת וייצמן. לפי כל הסימנים תר את שווייץ, ובילה כנראה גם בקאנטון גראור- בינדן, שם התרשם מהשתמרותה של האוכלוסיה הרטית, למרות היות שווייץ "אכסניה בין-לאומית". על עיסוקיו העיוניים דיווח יוסף הלמר מפרוסקור- רוב לאוסישקין במכתב מו' תשרי תרס"ו — "הפץ הוא להשתלם במדעים ובפרט בקולוניאציה ואור- גניזאציה" — הארכיון הציוני המרכזי, A. /24/81. בראשי הפרקים לשאלה הלאומית שנתנו בכרך א' של הכתבים, ונתחברו כנראה ב-1909, מדבר ברוי- כוב על שתי דוגמאות בלבד של אכסניות בין-לאור- מיות, שווייץ וארץ-ישראל.

מש הו הקשור בעברם המשותף ואשר צמח על קרקעו. אין זה אומר, כמובן, שאמנם יש להם עבר קדום משותף. פעמים אין קדמות העבר המשותף אלא אשליה בלבד." (כרך א' עמ' 158). התודעה בדבר המוצא המשותף איננה אם כן אלא פרוייקציה אידיאולוגית והיא צומחת מתוך סגולותיו של השכל המכיר. האידיאולוגיה הלא-מית הכונסת בחובה, לפי ברוכוב, את פוסטולאט הקירבה היא אלמנט הכרחי בתהליך הסתגלותם של העמים אל התנאים המודרניים המחייבים את גיבושן של החברות השונות כדי יחידות המקור-שרות בתודעת שותפות ייחודית. מכאן שהשרוש הגזעי, אפילו יתקיים פה ושם למעשה, הוא בתיפקודו אלמנט פסיכולוגי הבא לסעוד את הרצון הטבוע בחברה כלשהי לגדור עצמה בפני הזר. והא הדין ב"רוח לאומית" ובכל מיני "סוב-סטאנציות היסטוריות-תרבותיות" (שם, עמ' 166). אלה הן "מסורות שנעשה בהן היפוסטאזיס", כדי למנוע, על פי סברת ברוכוב, את האדם מלעגן את חששותיו במערך הריאלי של קשריו למכלל נתון של תנאי ייצור, ולתלותו בישויות א-היס-טוריות, שהן בסיס לכל ארגון אוטוריטארי החו-תר, מעצם מהותו, לסכל כל נסיון לערער על מערכת הסמכויות המוסדית הקיימת.²⁰

לפיכך, עם שברוכוב אינו דוחה את הגזע כא-למנט אפשרי לביאור השוני המצוי בין האורג-ניזמים, אין הוא סבור שהלאומיות מייסדת ב-הכרח על הגזע כחוייה ראשונית. בראשי הפרקים שהתווה ברוכוב לשם כתיבת מחקר גדול בשאלה הלאומית הוא השכיל לבטא רעיון זה כך: "הג-זע כשותפות פשוטה של תכונות ולא של אינט-רסים, ללא מגמת ארגון" (הדגשה ש-לי) ²¹. כלומר, עובדה נתונה, ערטילאית, שאי-ננה חורצת את גורלו של הגוף החברתי ואיננה מתימרת להתעלות לדרגת פיקציה אידיאולוגית.

של חיי החברה מתהווה במערך מוגדר של תנאים שנצטרפו, תנאים שמחוץ לחברה, תנאים טבעיים ותנאים היסטוריים"¹⁷. את הסיווג המשולש של התנאים חוזר ברוכוב ומפרש לאחר שורות מע-טות, כשהוא אומר: "ואילו תנאי הייצור הם רבי אנפין למאד. אלה הם, ראשית כל, התנאים הגיאוגרפיים של האקלים, הקרקע, מבנה השטח, מבנה קו החוף; אלה הם, שנית, התנאים האנת-רופולוגיים של הגזע"¹⁸; ושלישית, התנאים ה-היסטוריים שנתהוו הן בתוך הקבוץ עצמו, הן מחוצה לו, ביחסיו הסוציאליים עם שכניו, כלומר תנאים שנוצרו עצמם בתהליך הייצור, אלא שה-גיעו למידה כל שהיא של השפעה עצמאית".

במובאות מאנגלס, שברוכוב מסתייע בו, נמ-צא שוב הטעמה לפי הסיווג המשולש: "במספר הגורמים המקנים ואריאציות ב"אקונומיקה" נכ-ללים גם הגזע"¹⁹ והתנאים הגיאוגרפיים וכמותם האינדיבידואליות שנתגבשה באורח היסטורי". והוא הדין במובאה ממארקס: מדובר שם "... במסיבות אמפריות שונות, לאין ספור, תנאי טבע, יחסי-גזע והשפעות היסטוריות הפועלות מבחוץ? ...".

הנה כי כן, בפרשו את הנחות היסוד עדיין לא נסתלק ברוכוב מגורם הגזע כרכיב המקנה לחב-רות הלאומיות הנתונות את האריאציות המצו-יות. והא מוסיף לראותו כנגזר מנסיבות שהן מ-חוץ לחברה, כלומר שלא נתהוו בתהליך ההתלכ-דות החברתי-ההיסטורי, אלא הן קדם-היסטוריות, א-היסטוריות. אך מצד אחר, פוזרים על פני מחקרו כמה וכמה חיוויים המעידים כי הגורם הגזעי שוב אינו נתפס כיסוד דומינאנטי ואף לא כיסוד שבלעדיו לא תתכן חויה לאומית. תחושת הקירבה הלאומית היא פונקציה של הרמוניות ב-תנאי הייצור. "קירבה זו חשים בני אדם כ-

¹⁷ חזרתי ותרגמתי על פי המקור שבו לדעתי טוען המחבר לחלוקה משלושת של התנאים, ולא כפוי-לה, כסברת המתרגמים.

¹⁸ נאמנים כנראה לגירסתם על חלוקה כפולה, שמטו כאן המתרגמים את הגזע, כשבנוסח המקורי מדו-בר ב"התנאים האנתרופולוגיים של הגזע".

¹⁹ המתרגמים נקטו לשון רבוי, "הגזעים", כשהמקור מדבר על גזע ביחיד.

²⁰ על תורות הגזע כפיקציות אידיאולוגיות דן ברו-כוב בהרחבה בהערה, שם, עמ' 171 ואילך. אלה הן לדידו תורות לאומניות, ובכללן האידיאליאצ-יה של הגאון הלאומי.

²¹ הנוסח העברי, ראה כתבים של ברוכוב, כרך א', עמ' 340.

נאמר כי היהודים מעצבים, בתהליך האחזותם, את עצמם ואת אוכלוסית הארץ כאחת, לכלל אורגניזם כלכלי-סוציאלי, משום מה אין טיעון זה חל על כל ארץ דלת-פיתוח אשר אליה תפונה ההגירה היהודית? למה לא אוגנדה? ואמנם פרובלי-מאטיקה זאת לא נשמטה מתחום ראיתו של ברוכוב. ב"לשאלת ציון וטריטוריה", כשעודו דבק בדימוי הוהות הגזעית, הוא שוקד על האספקט טיפוס השונים של המגע הגזעי ומטעים, לפי צורך ההגיון של טיעונו את המסקנות האפשרויות לגבי שאלת קליטתם של היהודים בטריטוריה זו או אחרת. ואילו ב"הפלטפורמה שלנו", בהניחו את העקרונות לבדיקה סלקטיבית של ארצות השרויות לאורך מסלול הדינאמיקה של ההתיישבות היהודית, הוא גורס קריטריון משקי — צורת מעבר מן המשק העירוני אל החקלאי ומייצור אמצעי צריכה לייצור אמצעי ייצור — וקריטריון שנקרא לו דימוגרפי — "היהודים יפנו שם לבדם מחוץ לזרם ההגירה הכללי", שכן המהגרים האחרים ימצאוה (את א"י) פגומה לדידם. וכן הוא גורס קריטריון פוליטי — שהקאפיטלים הגדולים יתקשו למצוא בה שימוש מספיק, וזה בפירוש משום נתיבות החיים הפוליטיים (הפלטפורמה עמ' 280).

ללמדך שמכלל הארצות דלות-הפיתוח, שההגירה תיאלץ לפנות אליהן, עשויה ארץ-ישראל לענות על כל הקריטריונים במוכז, לפי שהיא אכסניה בין-לאומית ואוכלוסיה אינם מסוגלים לקום על הכוז המוגבש הבא מן החוץ וחותר לעצבם כדי אורגניזם כלכלי-סוציאלי.

בדיקת החיבור על "המומנטים המעמדיים..." יש בה איפוא סיוע להנחה, כי במרווח הזמן שבין שתי הפרוגנוזות שלו, התחוללה תמורה בהערכתו של ברוכוב את מקום הגזע בעיצוב החוויה הלאומית. ומכאן שההתבוננות השונה בדרכי טמיעתה של אוכלוסית הארץ בקרב היהודים איננה מתבארת מתוך התחלפות התיאוריות על תפקידה של ההגירה היהודית, בלבד, אלא גם על ידי רתיעתו של ברוכוב מראיית מקומו של הגזע בעיצוב הלאומיות.

קרוב לשער כי בשנים 1907-1908 נרתע ברוכוב

ובדיעבד, אין היא ממצה את מהותה של כל שותפות, גם לכשתקום.

אשר להתהוותן של אומות, הרי מסתבר מטיעון זה, שהאומות הן תופעה היסטורית והן מתלכדות בשלב מסויים של התפתחות המשק, כשבמשילה תודעת השותפות שבמסגרת אורגניזם כלכלי-חברתי בדל יחסית. מה שנדרש להתרקמותה של הווייה לאומית היא אותה תאחיזה אורגנית-משקית שמזמן הקאפיטליזם. ולפיכך מביא ברוכוב, בעקבות ליובארסקי, את דברי מל-יוקוב כי "הלאומיות אינה סיבת כל התופעות של ההיסטוריה החברתית, אלא יותר תוצאה ממנה" (המומנטים המעמדיים, שם עמ' 159).

אם נחזור לדינונו ונשאל, מדוע לא יוכלו תושבי הארץ להתגבש כחטיבה בדלה באורח יחסי, נמצא את ברוכוב משיב: משום שהם אינם עשויים להתלכד כדי אורגניזם כלכלי-סוציאלי. וכל כך למה? על שום היותם תושביה של אכסניה בין-לאומית, זהו אם כן הנתון הפוטנציאלי המקנה להמהגר היהודי את היתרון ונוסך בו בטחון כי בעת התמודדות אפשרית תהיה ידו על העליונה.

ראינו איפוא כי בחיבורו על "המומנטים המעמדיים..." צעד ברוכוב מן הבחינה העיונית לקראת תפיסה העלולה למוטט את התמונה השקטה יחסית של הגשמת הציונות. שהרי מן היסוד הגזעי ניטלה משמעותו בעיצוב חלק של היחסים בין היהודים לתושבי הארץ, במובן של גיטראליזאציה מרבית של הנטייה להתבדלות ולטיפוח "פוביות" לאומיות. מן הגזע ניטל תפקידו, ולעומת זה נודע משקל קובע לסידרת תנאים אחרים, סביבתיים-היסטוריים. על המכשלה הזאת דילג ברוכוב באמצעות הרעיון המפתיע בדבר היות ארץ-ישראל אכסניה בין-לאומית.

זאת ועוד אחרת. אם הגיע ברוכוב לביטול המשמעות המארגנת-האידיאולוגית של עקרון הגזע, הרי נמצא מפריק בכך את בקרתו על "חיי פוש הארצות" של הטריטוריאליסטים. שכן אם

הטריטוריאליסטים, אין זה נחוץ כלל שהיהודים בא"י יהיו מיד רוב. עליהם לתפוס שם את העמ' דת הכלכליות החשובות ביותר...²⁴.

מן הפרוגנוזה המקופלת בזה עולה בחריפות תמורה בשני מישורים. האחד: ברוכוב מדבר עתה בתושבי הארץ כ"ברוב לאומי מפגר". דהיינו, הוא נכון לראותם כחטיבה לאומית בדלה, שלא כ"בפלטפורמה", שם הוגדר דיוקנם ללא תוי או-פי אינטגרצליים. והשני: המגע העסקי-אנטגו-ניסטי שיתרקם בארץ לא יהיה בחינת התמודדות בין גוף לאומי מוגדר לבין אוכלוסיה נטולת דיו-קן לאומי, אלא התמודדות בין שני גופים לאומי-יים, כשיתרונו של האחד במגזר הכלכלי-חב-רתי חורץ את המערכה מראש לאינטגרצציה ב-תוכו.

בהקשר זה ראוי לציין שאף כאן נמנע ברו-כוב מלאפיין את ה"רוב הלאומי המפגר" במונ-חים אתניים. את הכינוי ערבים הוא מכניס ב-מרכאות, ללמדך שהם אינם ערבים, אלא משהו נבדל מן האוכלוסיה שבארצות שלגביהם תופס מונח זה, ולכן גורל התודעה האידיאולוגית הע-שויה לצמות שם לא יחול על תושבי הארץ. אין ספק שאף בשימוש לשון זה משתקף רצונו העז לצמצם כדי מינימום את מישור המגע האנטא-גוניסטי האפשרי, שכן מגקרת בו המחשבה הטרי-דנית שמא עשויה תנועה לאומית חזקה של תוש-בי המקום לשים לאל את פרוגנוזת הריבונות ה-יהודית בארץ-ישראל.

ד

ובסוף עיונונו בהגיוניו של ברוכוב על אוכלו-סית הארץ הערבית, נעמוד על פרט מאלף מבחי-נת שלמות המיתודה הברוכוביסטית. במאמרו "על אופי השכל היהודי" הוא אומר:

"משום כך ההנמקה המורכבת של היהודי עושה עלינו תמיד רושם של משהו מורכב עד לאימה, דיאלקטי-דק, של מין סכולאסטיקה ואפילו סופיס-

כוב, מתיאורית האכסניה הבינ-לאומית. אך לא מצאתי כי הוא נתן לכך ביטוי בפומבי²².

יש יסוד להשערה כי בהיותו בליאג' דחקו "הסתכלויותיו הבלגיות" את "הסתכלויותיו הש-ווייצאריות". אחיות מה להשערה נמצאת לנו ב-מחקרו "לשאלה הלאומית בבלגיה"²³. המאמר מוקדש לכאורה לבחינת התפתחות היחסים בין הפלמים והואלונים, אך הוא נועד למעשה ללמוד גזירה שוה על היחסים האפשריים בין היהודים לשאר תושבי הארץ. ברוכוב מוצא שהמיעוט הואלוני הניצב במגזרי הייצור הקובעים, מטמיע בקרבו את עם-הרוב הפלמי, ושתהליך זה על אף איטיותו היחסית, יביא בסופו של דבר לגיבוש האומה הבלגית כאומה בעלת תרבות ואלונית. והוא הדין לגבי ארץ-ישראל.

"אם בכל מקום יתפתחו היחסים הלאומיים כדרך שהתפתחו בבלגיה, בהכרח שיקרה אותו הדבר גם בארץ ישראל. כלומר, רוב לאומי מפגר, חקלאי בעיקרו, יתבולל גם שם במיעוט לאומי מפותח יותר, מתועש יותר. "הערבים" יתבוללו ביהו-דים. מכאן ברור שאם בכל מקום שוררים אותם חוקי התפתחות כמו בבלגיה, הרי לגבי דידנו,

²² ב"הגיגים", חטיבה שניה, שרובם נרשמו בליאז', מצויים סימנים ללבטיו הרעיוניים. בסעיף 1352 מדובר במפורש על סכסוכים לאומיים בא"י. ב-סימן 1354 מדובר על הצורך לחזור ולחקור בקפי-דה את התפתחות ארצות האכסניה הבינ-לאומיות. הסי' 1493 מרחיב את תחולת המושג אכסניה בין-לאומית גם על התקופה הקדומה בא"י, ומבהיר בזה את רעיונו בדבר התהוות הנצרות בארץ. ל-אותו ענין עצמו הוא נזקק בסי' 1672 ושואל, כלום לא גרם צביונה של הארץ לחורבנו של העם היהודי. מכאן שאין אולי מקום לתלות בארץ את פתרונה של השאלה היהודית, לפי ש"שאלה עו-למית עשויה להפתר רק במדינה עולמית". ומענין שלכך מסמך ברוכוב את תהייתו: "כלום אין להפש בזה את הצידוק לפלסטיניזם עקרוני". ל-למדך שאם התמוטט הבנין של הפלסטיניזם הפרו-גנוסטי, אולי יש לבקש תיקון בפלסטיניזם עקרו-ני? הסימנים 1795-6 עוסקים באיטליה ומבליטים את צביונה השמרני הכרוך בהיותה אכסניה בינ-לאומית לפנים, מה משתמע מזה לגבי א"י. בסעיף 1881 כבר מדבר ברוכוב במפורש ביחסים לאומיים בא"י ונוקט לשון פועלים ערביים, דבר שנמנע ממנו קודם לכן.

²³ די יוגענד שטימע, ווילנע, 1908 עמ' 85. בעברית, כתבים כרך ב', ת"א 195, עמ' 146.

²⁴ שם עמ' 163. הנוסח העברי שמט את המרכאות שברוכוב שם בהם את הלשון "ערבים". גם ב. לוקר בפרסמו את הכרך השני של כתבי ברוכוב באידיש, ניו-יורק 1928, שמט את המרכאות.

קש להתיר בעיה או להסיק מסקנה מתוך תנאי נתון; לא, לעולם הוא מבקש הוכחות למסקנה שמן המוכן. אין הוא אלא מ"ס ב"ר "מדוע", אך הוא חושב "לשם מה"²⁶.

כלום לא כך היתה דרכו של ברוכוב בעיוניו בשאלת הערבים?

²⁶ אילוסטרירובאני סיוניסטי אלמאנאך, 1902-1903, קרמנצ'וג, בעריכת פריינדברג. ע' 316-337.

טיקה. אין הראיות של היהודי משכנעות, אלא מצודדות, דימויי אינם כה עמוקים, כפי שהם דקים ושנונים... יוצא לעתים קרובות דבר מור. זר. שיקול-הדעת החל מראשית כל לוגיקה, התנ-הל בצורה מופשטת-קיצונית, ככל שהיא מדויקת-מתימטית. על פי תכנון יש בו כדי ליגע ולהפחיד יותר מאשר לשכנע. ואלו המסקנה מדהימה כמה-לומה בראש באמת החיים העמוקה שבה ובכוח שכנועה הלוהט. ברי לי, שאף אחד מאנשי השם היהודים לא גילה תגליותיו באורה הדומה ולו במשהו לשיטת הסברתן. היהודי לעולם איננו מב-

אמנם בין כך ובין כך לא תוכל מדיניות של שלום ושל הסכמה לצמוח בן-לילה. הדרך אליה ארוכה ורבתי-עמל. היא לא תוכל אפילו לרפא את הפצעים אשר חולל יום אתמול. אולם כל זה אין בכוחו למנוע אותנו מהביע את רצוננו בדרך הזאת, שכן היא האפשרות היחידה גם בשבילנו וגם בשביל הערבים. גם הערבים יצטרכו להבין זאת. ככל שיבינו את הדבר כן יפחתו הקרבות משני הצדדים. הערבים יצטרכו להבין, שאין בשבילים אפשרות אחרת מאשר פוליטיקה של שלום, כי החלטת העם העברי לבנות בארץ-ישראל את ביתו הלאומי עומדת בכל תקפה. ידעו-נא כי ככל אשר אדמה זו תרוה יותר דם יהודי — נתקשר אליה יותר, ותקיף יותר יהיה רצוננו להכות בה שורש. בכל שעה שיתקפו אותנו נדע להגן על עצמנו בלי פחד, ושום כוח בעולם לא יוכל להזיז אותנו מכאן.

חיים ארלוזורוב: מאורעות מאי, 1921